

Persisk poesi mellan klassicism och modernism

Namdar Nasser, Ord&Bild 4-5, 2004

Liksom i andra länder står modernismens historia i Iran i direkt samband med den framväxande modernitetens historia i samhället. En tillbakablick på samtidens viktiga historiska händelser och faktorer är mer än nödvändig.

Under 50-talets andra hälft och i början av 60-talet utvecklades Iran till en politisk diktatur samtidigt som ekonomin liberaliserades. Högteknologisk industri och modern jordbruk stimulerades. Kommunikationen med omvärlden öppnades på vid gavel och intryck av alla slag från Europa och USA strömmade in på olika nivåer. Denna forcerade och ytliga västerlandisering och den uppifrån påbjudna moderniseringen innebar en drastisk ekonomisk och social omvandling.

Allt fler kvinnor kom att spela en aktiv roll i samhälls- och arbetslivet. Genom familjelagen som antogs 1963 skapades en juridisk bas för en förändring av den traditionella isalmiska familjerätten. Kvinnan skulle framför allt skyddas mot orättfärdiga skilsmässor och månggifte.

Franskan som hade varit skolundervisningens och de intellektuellas andra språk ersattes efter den USA-stödda kuppen 1953 av engelskan. Översättningar av engelskspråkiga författare och poeter blev allt vanligare. T.S. Eliots berömda dikt "Det öde landet" tolkades 1956 till persiska och fick ett sensationellt mottagande. Introduktionen av Sartres existentialism jämte marxistiska idéers spridning bäddade för framväxten av sekularism och ateism. I litterära tidskrifter pågick livliga diskussioner huruvida diktens innehåll skulle betraktas som ett litterärt kriterium eller inte. Frågan om vad en dikt skulle handla om sköts så småningom åt sidan till förmån för hur en dikt skulle skrivas.

Som en frontfigur på den poetiska arenan inom denna tidsperiod står kritikern och poeten Nima Yushij (1898–1959). Nima som räknas som den "nya" persiska poesins fader började skriva dikter vid tonåren och debuterade 1921 med sin första diktsamling. Ett år senare publicerade han den längre dikten "Afsaneh" (Legenden) som mötte skarp kritik från den traditionella poesins företrädare. Det nya i "Afsaneh" var att den uppdagade poesins inneboende möjligheter som ett forum för reflektioner över poeten själv och över hans situation. Diktjagets explicita uppfattning av sig själv och av den empiriska realiteten avvek också från den romantiska jaguppfattningen. Nima använde sig i denna dikt av ett nytt språk som väsentligt skilde sig från det gängse diktspråkets normer. På det metrisk planet var också hans poesi innovativ i det att den avvek från den klassiska diktningens strofiska indelning.

Nima var en experimenterande natur. Efter "Afsaneh" provade han på en rad olika metoder och skrev åtskilliga dikter som förhöll sig friare till formen och gav större innehållsligt svängrum. Han tog stöd på olika håll och grep många gånger tillbaka på äldre mästars verk. Hans franska språkkunskaper var en tillgång och gav honom insyn i det europeiska kulturlivet. Hans

diktning kom särskilt att påverkas av franska symbolister och romantiker, men även av parnassister som den förste nobelpristagaren Sully Prudhomme.

Nimas strävan efter nyare vägar inom poesin utmynnade till slut i ett system för modifiering av äldre versformer. År 1937 publicerade han en relativt kort dikt med den betecknande titeln ”Qoqnos” (Fågel Fenix). Med denna dikt anses den persiska poesin, efter århundraden av stagnation, ha återuppstått ur sin aska. En ny tid randades vid den poetiska horisonten.

Det formsystem som Nima introducerade, och efter honom betecknats som Nima-skolan, var genialiskt enkelt. Hans metod innebar ett förkastande av den klassiska verslärans krav på indelningen av versrader i jämna antal versfötter. I den nimaistiska metriken växlar versradernas längd liksom deras antal i stroforna och rimmen sätts in oregelbundet. Denna nya form tillåter poeten att avsluta versraden där han anser det lämpligt. Han behöver inte fylla ut sin poesi med onödiga ord och uttryck för att hålla antalet versfötter jämna. Till skillnad från den gamla metriken där en versrad utgjorde diktens minsta entitet kan i den nya formen flera versrader tillsammans bilda en enhet. På detta vis uppnås en naturlig, normal och mer flexibel rytm. Dikten gör ett mer sammanhållet intryck och i dess struktur förenas form och innehåll i ett mer dialektiskt samspel.

Den kamp för formell nyorientering som hade påbörjats i början av seklet kom således till en vändpunkt med Nima. Det tog emellertid ytterligare några år innan Nima-skolan vann terräng och blev poetiskt allmängods.

Från och med publiceringen av Nimas ”Qoqnos” och fram till början av 60-talet diktade två poetgenerationer med utgångspunkt i den nimaistiska skolan – och med oförminskad förnyel-

seiver. Redan mot slutet av 40-talet hade emellertid andra tonfall brutit fram. Den nimaistiska skolan förgrenade sig i olika riktningar och yngre poeter sökte finna egna vägar.

Ahmad Shamlo (1925–2000), ett stort namn inom den moderna persiska poesin, gav ut sin första diktsamling 1947. Förutom dikter som var skrivna efter den nimaistiska skolans mönster innehöll samlingen fri vers. Efter att ha skrivit sina bästa nimaistiska dikter kom Shamlo under 60-talet att definitivt avfärda den nimaistiska metriken. Han utvecklade i stället en poetisk metod, med rötter i tusentalets prosa, som i allra högsta grad utnyttjade språkets inneboende melodiska och verbala resurser. Shamlos poesi kännetecknas av ett laddat och intensivt språk med episk framtoning. Politiskt och samhällsligt engagemang är ett annat signum för Shamlo.

Sohrab Sepehri (1912–1980), ett annat stort namn under sextio-talet, fulländade en stämningsfull fragmentarisk stil. Sepehri, som även var konstnär, tecknade sina, av österländsk filosofi färgade tankar, i ett natursceneri där läsaren inbjöds till andakt och omvärdering av alla värden. Språket i hans senare poesi följer inte de gängse grammatiska reglerna. Han använder ofta substantiv istället för adjektiv, substantiverar verb och utesluter predikat. Genom nya ordkombinationer, lösryckta ord och meningar och anspelningar på äldre verk manar Sepehri läsaren till eftertanke och till att se med nya ögon.

Forough Farrokhzad (1934–1967) är den mest betydande representanten för denna periods kvinnliga poeter. Språket i hennes poesi är lättillgängligt men subtilt och sensuellt. I sin senare poesi utvecklade hon ett berättande och expansivt språk som står i laddad kontrast till kompressionen i bildspråket. Farrokhzad tog strid för kvinnans självständighet och hennes rätt till sina egna känslor. Kärlek, begär, utomäktenskapliga relationer

och uppgörelse med den förtryckande religionen kännetecknar hennes poesi på det motivisk-tematiska planet.

I början av sextioalet bildades en grupp av yngre poeter som ansåg att den nimaistiska skolan inte längre var nyskapande. Gruppen som senare kom att kallas "Den nya vågen" samlades kring en regelbundet utkommande antologi och startade ett eget tryckeri, som bland annat gav ut översättningen av T.S. Eliots "Fyra kvartetter" år 1963. För de yngre generationer utgjorde nu den anglosaxiska kulturen den främsta västerländska inspirationskällan.

De teoretiska grunddragen för den nya vågens rörelse inom poesin var förkastandet av den klassiska poesilärans krav på metrik och rim samtidigt som man strävade efter att uppnå ett melodiskt och rytmiskt språk. Vidare betonades ordets centrala plats i poesin och autoskriften lyftes fram till följd av att man upphöjde det omedvetnas ställning vid skrivandet.

En flitig debattör och företrädare för denna riktning är Yadollah Royaii (född 1932), som senare med utgivningen av ett poetiskt manifest år 1969 kommit att bilda en egen skola vid namn Spacementalism. Royaiis programförklaring går ut på att uteslutning av jämförelseord skapar en endimensionell eller linjär bild i poesin. Om poeten hoppar över två eller tre bildled erhålls således en två- respektive en tredimensionell bild. Den poetiska bild som uppbyggs av tre dimensioner ger upphov till rymd (Space). Till skillnad från surrealismens program är det genom denna rymd inom poesin som den spacementalistiske poeten når en annan verklighet bortom den empiriska.

*

Med sjuttioalet inleddes återigen en period av hårt politiskt kli-

mat. De få politiska partier som ändå för skenets skull var verk-samma förbjöds och Shahan koncentrerade all makt omkring sig med hjälp av det enda tillåtna Rastakhiz-partiet. Tiotals litterära tidskrifter förbjöds och en svart lista över poeter och författare som inte fick publicera sina verk tecknades. En del författare tvingades att lämna Iran och en rad andra fängslades.

Efter ett år av strejker, massdemonstrationer, politiska över-läggningar och uppgörelser och blodiga gatustrider störtades Shahens enväldiga styre 1979. Det andrum som uppstod i avsaknad av ett enhälligt styre upphörde att existera bara något år efter revolutionen i och med de religiösa ledarnas maktöver-tagande. Hundratals oppositionella författare tvingades på nytt i landsflykt eller fängslades. En hårdare censur har sedan dess överskuggat det litterära klimatet i Iran. En officiellt stadgad linje för den litterära verksamheten har med tiden tagits fram som en motbild mot de så kallade oliktänkande poeterna och författarna. Den islamiska regimens avståndstagande från den västerländska kulturen har gynnat de poeter som med islamiska värderingar etablerat en religiöst färgad poetik där motiv från islams filosofi och historia är vanligt förekommande. Denna bortvändhet och kulturella isolation som följt i spåret av regim-skifte i Iran kan också skönjas i den poetiska formen. Många av de poeter som åtnjuter regimens stödjande hand har valt att skriva sin poesi enligt de klassiska formnormerna.

I frågan om form och innehåll står den obundne iranske poeten återigen inför ett poetiskt val som påtvingats av den politiska situationen. Det är orimligt att bortse från dagens grymma verklighet, men just detta förbiseende garanterar i många fall poetens fysiska överlevnad. Att ägna sig åt formexperiment och teoristudie leder i dagens situation till avskildhet från samhället, vilket den sittande regimen inte har något emot.

För den stora skaran av författare och poeter som idag lever utomlands har vistelsen utanför Iran bidragit till en alienation från utvecklingen där och från det språk med vilket man en gång skrev sina alster.

Exilen har samtidigt medfört en närmare kontakt med värdlandets litterära strömningar. Bekantskap med värdländernas språk har öppnat enorma möjligheter, inte minst för de litteraturintresserade i Iran då antalet översättningar utförda av exilförfattare ökat.

*

Den sekellånga kampen för förnyelse inom poesin har i Iran varit nära förknippad med kampen mellan tradition och modernitet, mellan klassisk kultur och modernism, mellan religiös och sekulär världslig ideologi. Idag pekar alla signaler på att utvecklingen inom poesin även för en överskådlig tid kommer att stå under inflytandet av den politiska situationen i landet.

Av de kommenterade poeterna finns följande diktsamlingar på svenska:

Ahmad Shamlo:

Allomfattande kärlek, övers. Azar Mahloujian, Arash Förlag 1994

Dikter om Natten, övers. Janne Carlsson och Said Moghadam, Baran förlag 1998

Bortom kärleken, övers. Janne Carlsson och Said Moghadam, Baran förlag 1999

Om jag vore vatten, översättning av Azar Mahloujian och Carin Leche Stig, Dagermansällskapet 1999

Forough Farrokhzad:

Mitt hjärta sörjer gården, övers. Namdar Nasser och Anja Malmberg, Lindelöws bokförlag 1996

Karin, Forough, en själ två språk, övers. Janne Carlsson och Said Moghadam, Baran förlag 1997

Yaddolah Royaii:

Vägens längd – min hemtrakts offer, översättning av Sohrab Mazandarani och Jan Östergren, Baran förlag 1997.

Aida i spegeln (av Ahmad Shamlo)

Dina läppar,
sinnliga som poesi,
förvandlar den allra brunstigaste kyssten
till den blyghet
som grottmannen åtnjuter
för att bli människa
Och dina kinder
med två diagonala linjer
ledsagar din värdighet
och mitt öde
Och i väntan på morgonen
har jag utan att vara rustad
genomlidit natten
och obefläckad burit min stolta kyskhets
från varubytenas bordell
Ingen har någonsin begått självmord
lika tragiskt som jag hängett mig åt livet
Och dina ögon är eldens hemlighet
Och din kärlek är människans seger
när hon skyndar sig att drabba samman med ödet
Och din famn
en liten plats att leva på
en liten plats att dö på
och en flykt undan staden
som oförskämt
med tusen fingrar
pekar ut himlens renhet
Berget börjar med den första stenen
och människan med den första smärtan
Och i mig levde en elak fånge
som inte stod ut med sina kedjors gnissel
och jag började med din första blick

Förträffligt
viner stormarnas flöjt
till din storartade dans
och till dina ådrors melodier
går den eviga solen upp
Låt mig vakna upp
så att stadens gator
varsnar min närvaro
Dina händer är försoning
vänner som stödjer
så att fientlighet glöms
Din panna är en hög glänsande spegel
som de sju systrarna tittar i
för att inhämta sin skönhet
Två rastlösa fåglar sjunger i ditt bröst
Från vilket håll nalkas sommaren
för att törsten
ska åtrå vattnet?
För att du ska uppenbara dig i spegeln
tittade jag länge i den
Jag grät bäckar och hav
O, ängel i människas skepnad
din kropp brinner enbart av lögnens glöd
Din närvaro är ett paradiset
som rättfärdigar flykten från helvetet
Ett hav som dränker mig i sig
rentvår mig från alla synder och lögner
Och dagen gryr med dina händer

(1965)

Enfärgat (av Sohrab Sepehri)

Himlen blåare
Vattnet blåare
Jag på altanen, Raana vid dammen
Raana tvättar kläder
Löven faller
På morgonen sade min mor: Vilken trist årstid
Jag svarade:
Livet är ett äpple, man måste äta det med skalet på
I sitt fönster sitter grannfrun, väver tyll och sjunger
Jag läser i Vedaböckerna och skissar ibland
en sten, en fågel eller ett moln
Enfärgat solsken
Stararna har återvänt
Nyss blommade vattenkrassen
Jag kärnar ur ett granatäpple
Ifrån hjärtat säger jag för mig själv:
Det vore skönt om människors kärnor syntes
Saften från granatäpplet stänker upp i mitt öga – tårarna rinner
Mor skrattar
Raana också

(1967)

Sandens ljuvliga tid (av Sohrab Sepehri)

Regnet
sköljde bort fridens konturer
Jag lekte i avresans fuktiga sand
och drömde om illustrerade resor
Jag var omgiven av sandens frihet
Jag var nostalgisk

I trädgården
var en välbekant duk utbredd
I dess mönster fanns något
av en upplyst förståelse:
en vindruvsklase täckte över
alla tvivel
Att reparera tystnaden
gjorde mig förbryllad
Jag såg att trädet fanns till
Om trädet finns till
så måste jag finnas till
Man måste vara till
och följa i
berättelsens spår
ända till den vita bakgrunden
Men
ack, brokiga besvikelse!

(1976)

Fågeln var bara en fågel (Av Forough Farrokhzad)

Å, vilken doft, vilket solsken!, sade fågeln,
Våren har kommit,
och jag ska söka en käresta

Fågeln lyfte från altanen
och flög iväg likt ett meddelande

Fågeln var liten
Fågeln tänkte inte
Fågeln läste inga tidningar
Fågeln hade inga lån
Fågeln kände inte till människorna

I skyn
ovan de röda stoppljusen
flög fågeln i omedvetenhetens höjder
och upplevde dåraktigt
de blå ögonblicken

Å, fågeln var bara en fågel

(1963)

Jordiska verser (Av Forough Farrokhzad)

Då
blev solen kall
och gudagåvan försvann från jorden

Och gräset torkade i hagarna

och fiskarna torkade i haven
och jorden tog inte längre de döda till sig

I alla bleka fönster
var natten
i ständig förtätning och uppror
som en suspekt inbillning
och vägarna övergav sin kontinuitet i mörkret

Ingen tänkte längre på kärlek
Ingen tänkte längre på seger
och ingen
tänkte längre på någonting

I ensamhetens grottor
föddes fåfängan
Blodet luktade hasch och opium
Havande kvinnor
födde huvudlösa spädbarn
och skamset sökte vaggorna en fristad i gravar

Vilket bittert och mörkt tidevarv
Brödet hade övervunnit
missionens mirakulösa styrka

Hungriga och utblottade profeter
flydde från himmelrikets förlovade land
och vilsegångna lamm
hörde inte herdens ”Ho, ho”
i fältens häpnad

I speglarnas ögon föreföll
rörelser, färger och bilder bakvända
Ovan ynkliga clowners huvuden

och prostituerades skamlösa ansikten
lyste heliga glorior
som brinnande parasoll

Alkoholens träskmarker
slukade de intellektuellas orörliga massa
i sitt djup av förgiftade fräna ångor
Och på gamla hyllor
gnagde gäckande möss
på böckers förgyllda blad

Solen hade dött
Solen hade dött
och i barnens värld
hade "morgondagen" en oklar och bortglömd betydelse
Detta gamla och främmande ord illustrerade de
med en stor svart fläck
i sina block

Människorna,
de utslagna människorna
gick nedstämda, medtagna och handfallna
under bördan av sina olycksbringande kroppars lik
från exil till exil

Och brottets plågsamma lust
svälde i deras händer

Ibland kunde en gnista,
en liten gnista,
plötsligt spränga sönder
denna tysta själlösa hop inifrån
De kastade sig över varandra
Männen skar av varandras halsar med kniv

och våldtog minderåriga flickor
i bäddar av blod

De var dränkta i sin egen fruktan
och den förskräckliga känslan av att vara syndare
hade lamslagit deras blinda och enfaldiga själar

Under hängningsritualen,
då snaran trängde ut
den dömdes uppspärade ögon ur sina hålor,
vände sig de alltid inåt
och deras gamla och trötta nerver
sträcktes ut av den vällustiga föreställningen

Men runt torgen
kunde man också alltid se
dessa kriminella ynklingar
som stod och glodde
på fontänens oupphörliga vattenkaskader

***

Kanske fanns det fortfarande i det frusna djupet
bakom de förkrossade ögonen
ett förvirrat, halvlevande ting
som i sina orkeslösa försök ville tro
på renheten i vattnets sång
Kanske
men vilken ändlös tomhet
Solen hade dött
och ingen visste
att den sorgsna duva
som flytt allas hjärtan hette ”Tro”

* * * *

Åh, du fångslade röst
kommer inte din besvikna klagan
att bana väg för ljuset genom denna förhatliga natt?
Åh, du fångslade röst
den sista rösten av alla ...

(1963)

Samtliga översättningar: Namdar Nasser och Anja Malmberg

Tolkningarna har tidigare publicerats i tidskriften Halva Världens litteratur, nr 3/4, 1996 (Shamlo) och nr 2, 1996 (Sepehri), samt i Forough Farrokhzad, Mitt hjärta sörjer gården, Lindelöws bokförlag 1996.